

skjutning inom det tidigmoderna tänkandet. Hans nyskapande läsning och tolkning av predikningar som en del av en politisk omvandling av det nationella medvetandet reviderar äldre forskning på flera punkter samtidigt som den bör utgöra en viktig utgångspunkt för framtida studier.

Carola Nordbäck

Kirsi Vainio-Korhonen, *Sophie Creutzin aika: aatelistelämä 1700-luvun Suomessa* [Sophie Creutz tid: adligt liv i 1700-talets Finland], Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1183 (Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2008). 398 s.

Carina Burman, *Den finländska Sappo: Catharina Charlotta Swedenmarcks liv och verk* (Uppsala: Lunne böcker 2004). 112 s.

Det finns inga biografier över kvinnor som levt i 1700-talets Finland. Två nästan-biografier existerar ändå. Den ena är Carina Burmans *Den finländska Sappo*, som handlar om författaren och herrgårdsfrun Catharina Charlotta Swedenmarck (1744?–1813). Den andra är Kirsi Vainio-Korhonen *Sophie Creutzin aika*, som handlar om grevinnan Helena Sophie Creutz (1752–1824) och kretsen av familj, släkt och vänner omkring henne.

Carina Burmans bok är en utgåva av Swedenmarcks publicerade dikter och ett skådespel som den ambitiösa författaren hoppades skulle uppföras under Gustav III:s besök i Åbo år 1775. Till dessa har Burman skrivit en kommentardel och en introduktion på 46 sidor som presenterar författaren och hennes verk för den moderna läsaren. Introduktionen kommer verkligen väl till pass för den som skall läsa Catharina Charlotta Swedenmarcks dikter för de kan vara rätt så utmanande. Det är mycket ära, sällhet och ädelt hjältemod i dessa dikter, som med ett undantag är riktade till monarken.

Swedenmarck fattade pennan efter sin makes död i hopp om att kunna väcka Gustav III:s intresse och erhålla något ekonomiskt understöd. Sin första dikt publicerade hon 1771 i den nygrundade *Tidningar utgifne af et Sällskap i Åbo*. Catharina Charlotta Swedenmarck publicerade sammanlagt fem dikter. Sina ekonomiska problem löste hon ändå genom att gifta sig med den 25 år äldre majoren Carl Fredrik Toll som hade sex barn från sitt föregående äktenskap. Tre år senare föddes hennes första egna barn. Spåren efter henne blir otyd-

liga: Olsböle gård i Nyland säljs 1797, icke bifallna ansökningar om ekonomiskt understöd från Kungl. Maj:t 1798 och 1799, en dödsannons 1813.

Om Catharina Charlotta Swedenmarcks liv som herrgårdsfru, maka och mor vet vi inget. Det är hennes förmåga och ambition som författare som gör henne synlig och har gett henne en anspråkslös plats i historieskrivningen. Genom sin utgåva av Swedenmarcks dikter har Carina Burman lyft fram ett stycke 1700-talslitteratur som i dag är bortglömd, men som ger en inblick i seklets smak och läsning. Hon har också lyft fram ett kvinnoliv som i dag bara glimtar fram i en samling fragmentariska källor.

Grevinnan Helena Sophie Creutz, som är föremål för Kirsi Vainio-Korhonen bok, gifte sig också och födde tre barn. Bröllopet med Lars Glansenstjerna stod i juni 1772. Två månader senare involverades Glansenstjerna i Finland i Gustav III:s statskupp. När kuppen var genomförd förärades han kaptens rang och utnämndes till riddare av Svärdsorden. Karriären verkade ta fart. Hemma i östra Nyland på herrgården Malmgård var Sophie redan gravid med deras första son som föddes tio månader efter bröllopet.

Kirsi Vainio-Korhonen följer som i en klassisk biografi Sophie Creutz från hennes barndom till hennes död 73 år gammal. Livet som maka och fru ges här ett lika stort utrymme som andra aspekter av livet. När källorna inte har mycket eller något alls att ge om Sophie kompletterar Vainio-Korhonen med uppgifter om andra personer från samma tid och stånd, och med skildringar av vad man vet allmänt om till exempel adelns klädsel, bröllops seder och barnafödande på 1700-talet. Ofta berättar Vainio-Korhonen också generöst om människorna kring bokens huvudperson för att ge en fylligare teckning av hennes liv och verklighet. I slutet av boken får dottern Vendela Glansenstjerna och hennes man Anders Munsterhjelm och hans familj stort utrymme.

Sophie Creutz' liv saknar inte i sig självt dramatik och spännande förvecklingar. Gustav III:s ryska krig 1788–1790 avtecknar sig som en vändpunkt. Lars Glansenstjerna hörde till Gustav III:s motståndare under kriget, och han var tvungen att fly över gränsen till Ryssland i början av år 1789. Då maken dömdes förlustig adelskap och egendom förlorade grevinnan Glansenstjerna och hennes två barn sitt hem och man får anta att hela grunden för deras tillvaro skakades om ganska ordentligt. Eftersom grevinnan kom från en av Finlands gamla och mäktiga högadliga ätter hade hon familj och släkt nätverk på ett sätt som Catharina Char-

lotta Swedenmarck, av ofrälse börd, saknade. Sophie Creutz lyckades skapa en ordnad tillvaro för sig och sina barn och köpte till och med tillbaka gården Jokela i Nastola med pengar hon fick som förskott på arv efter sin far.

Det är en företagsam och stark kvinna Kirsi Vainio-Korhonen beskriver. Sophie Creutz sörjde den förödelse kriget fört med sig till hennes hemtrakter och familj, hon korresponderade med sin man, hon saknade honom och reste till och med år 1795 med dottern Vendela över till Holstein där han hade slagit sig ned med andra gamla Anjalamän till grannar. Den 14-åriga sonen Gustav Magnus bodde redan då med sin far. Lars Glansensstjerna önskade att hans fru och dotter skulle stanna i Holstein, men efter några år återvände de till gården Jokela. Sonen återvände också senare till Finland och kunde år 1809 representera ätten på lantdagen i Borgå. Sophie Creutz levde på Jokela till år 1824. Var och när Lars Glansensstjerna avled är inte känt, men han levde uppenbarligen inte längre 1809 när Alexander I rehabiliterade alla finska Anjalamän som förlorat sina adelsprivilegier 1789.

För mig är detta en av bokens mest givande delar. Kriget 1788–1790 och Anjalaförbundet behandlas för det mesta utgående från ett storpolitiskt perspektiv. Vainio-Korhonen skildring av hur kriget och politiken påverkade de enskilda människornas liv och verklighet ger ett viktigt och intressant komplement till denna traditionella version av händelseförloppet. Hur upplevde den östfinska adeln – som hade släktförbindelser till den baltiska adeln som under hela seklet levte och frodades under rysk överhöghet – Gustav III:s ryska krig? Hur påverkades de enskilda personerna och familjerna av den katastrof som krig och landsflykt innebar? Sophie Creutz är skildringens centrum, men Vainio-Korhonen kompletterar också här hennes och makens upplevelser med tillgängligt material om andra i samma krets. Det som börjar som en biografi över en person utvecklas snart till en bok om en krets av östfinska adelssläkter som är förenade genom släktskaps-, äktenskaps- och vänskapsband. De står faddrar för varandras barn, de upprätthåller ett societetsliv på de östfinska herrgårdarna i rikets gränstrakter och i många fall delar de ett växande politiskt missnöje.

Centrum för det politiska missnöjet i Finland var Göran Magnus Sprengtporten. Han framstår ställvis som bokens andra huvudperson, delvis på grund av sin roll som ledare för den östfinska oppositionen och delvis på grund av hans privata relation till Sophie Creutz som Vainio-Korhonen följer från 1770-tal till 1810-

tal. Sprengtporten, som vi i historieskrivningen oftast möter som en skärpt militär och en ganska besvärlig och högmodig politisk aktör, dyker här upp som förste älskare, eller åtminstone någonting ditåt. Någon säker och dokumenterad kunskap om arten av relationen finns inte, men Vainio-Korhonen gör det mesta hon kan av det material som finns.

Vainio-Korhonen lutar åt att Sophie Creutz och Göran Magnus Sprengtporten har haft en kort romans på 1770-talet. Hon anger när hon spekulerar och när hon har mera på fötterna, och skildringen av den eventuella romansen är en skickligt skriven pusselhistoria. Eventuellt förlitar hon sig för mycket på herdedikternas smäktande ord i sin tolkning. Det är uppfriskande att få möta den snarstuckne general Sprengtporten som skönskrivande poet, men läsaren hade varit förtjänt av mera information om idylldiktningens tradition, genre och stilkrav, vilket hade satt Sprengtportens dikter i flera sammanhang. Det hade säkert funnits mera att säga om detta.

Kirsi Vainio-Korhonen bok är formgiven i ett litet och elegant format, men innehållet flödar över av människor, öden, fakta och flera olika trådar. Det är en bok som i sig innehåller flera böcker och väntar man sig en regelrätt biografi blir man säkert förvirrad av den mosaik man som läsare serveras. Sophie Creutz' person håller ändå samman trådarna och Vainio-Korhonen håller ihop sin berättelse. Carina Burmans likaledes vackert formgivna bok håller sig till en aspekt av Catharina Charlotta Swedenmarcks liv, men den flödar också av berättarglädje i ordets positivaste bemärkelse. Några helt regelrätta biografier över finska 1700-talskvinnor har vi inte, men dessa två näst intill-biografier ger däremot en rik inblick i det finska och svenska 1700-tals-samhället genom två mycket intressanta kvinnor.

Henrika Tandefelt

Ellen Krefting & Anne Beate Maurseth (red.), *Mennesket: arven fra opplysningstiden* (Oslo: Scandinavian Academic Press/Spartacus forlag, 2008). 299 s.

The famous dictum of Alexander Pope, that the 'proper study of Mankind is Man', was also an article of faith for the French Encyclopaedists. According to Diderot, the subject around which everything else revolved was not God but man. The whole universe would be devoid